

UNITAT 1. APLICACIÓ DEL DESENVOLUPAMENT PSICOSOCIAL INFANTIL I JUVENIL

1. Introducció

Al llarg de tota la seva vida, l'ésser humà passa per una sèrie d'etapes de desenvolupament, ja que està sotmès a un procés d'evolució constant. Aquest desenvolupament es produeix per fases i és integral, atès que abasta totes les àrees de la persona: física, intel·lectual, social, etc. No obstant això, aquesta evolució personal té lloc dins d'una societat i d'una cultura que la condicionen, adquirint així un caràcter psicosocial. El dinamitzador d'activitats ha de conèixer les característiques psicològiques i l'entorn cultural de les persones a les quals dirigeix la seva feina per aconseguir una millor adaptació de les activitats a les necessitats dels participants. Per tant, aquest capítol presenta les fases del desenvolupament integral de la persona, ofereix pautes per reconèixer l'estat maduratiu dels participants en una activitat educativa de lleure i analitza les manifestacions culturals pròpies de la infància, l'adolescència i la joventut.

2. Valoració de les fases del desenvolupament personal: etapes en el desenvolupament infantil i juvenil. Desenvolupament integral en la infància, l'adolescència i la joventut

La psicologia evolutiva o del desenvolupament estudia la conducta de l'ésser humà des del punt de vista evolutiu, és a dir, els processos de canvi en el comportament i en la psicologia que tenen lloc al llarg de la vida humana.

L'estudi del desenvolupament humà és relativament recent, ja que s'inicia a finals del segle XIX, i les seves teories han avançat en múltiples direccions. Cal destacar les aportacions d'investigadors com Piaget, Vygotski, Freud i Erikson.

Actualment, la psicologia evolutiva considera que el desenvolupament de l'individu:

- És continu i té lloc durant tota la vida.
- Els canvis es produeixen sobre allò que ja existeix prèviament.
- El desenvolupament és integral, direccional i cada vegada més complex. Les noves habilitats s'integren progressivament. Els avenços mai no estan aïllats, tots els assoliments en el desenvolupament són resultat de la interacció de diversos aspectes.

Tots i cadascun dels elements del desenvolupament, ja siguin cognitius, físics o socials, depenen els uns dels altres.

El desenvolupament humà es pot definir com el conjunt de canvis, tant qualitatius com quantitatius, que es produeixen al llarg de la vida de l'individu, determinats per factors biològics i socials, i que constitueixen el procés de formació de la personalitat.

Factors del desenvolupament humà

Factors biològics

Herència: transmissió de pares a fills de determinats trets i característiques mitjançant la reproducció.

Maduració: procés pel qual l'individu arriba al màxim desenvolupament de les seves cèl·lules, connexions nervioses, etc., fet que li permet mostrar les conductes corresponents.

– Maduració física: modificacions físiques de l'individu durant els primers anys de vida.

– Maduració psicològica: capacitats potencials que es poden desenvolupar a partir de la maduració física i que comporten modificacions en la conducta al llarg de les diverses etapes de la vida.

Factors socials (o ambientals)

Aprenentatge: adquisició d'una conducta duradora mitjançant la pràctica.

Socialització: procés pel qual l'infant aprèn les normes, els costums i les pautes de convivència d'un grup.

Des de Jean Piaget, l'estudi del desenvolupament de la persona es realitza per etapes o fases. Actualment existeixen diverses classificacions, però en l'animació sociocultural una de les més utilitzades divideix el cicle vital en les fases següents: infància, joventut, adultesa i vellesa.

2.1. Etapes en el desenvolupament infantil i juvenil

Perquè es produeixi qualsevol canvi, és evident que cal temps, d'aquí la importància que la dimensió temporal té en l'anàlisi del desenvolupament. L'edat, tot i no ser l'única possible, és la dimensió temporal més utilitzada.

Nota: les edats són aproximades i generals, ja que cada individu té el seu propi ritme de creixement i desenvolupament.

Infància: abasta des del naixement fins als 6 anys. El dinamitzador treballa amb grups a partir dels 3 anys. En aquest període, l'evolució de l'aparell sensoriomotor és molt important. En l'aspecte cognitiu, es desenvolupa la capacitat lingüística gràcies al pensament simbòlic (2-4 anys) i al pensament intuïtiu (4-6 anys).

L'infant esdevé egocèntric i aprèn a reconèixer els dos sexes.

Infantesa (6-12 anys): coincideix amb l'etapa de l'educació primària. Representa el període de socialització, sortida de l'entorn familiar i aprenentatge de normes, responsabilitats i autodisciplina. Es caracteritza pel fort desenvolupament de les funcions cognitives, afectives i socials.

Adolescència: s'inicia aproximadament als 12 anys en les noies i als 13 en els nois. És una etapa de transició que posa fi a la infància. Es divideix en pubertat o preadolescència, amb predomini dels canvis físics, i adolescència pròpiament dita.

Joventut: període comprès entre els 18 i els 25 anys, tot i que el context socioeconòmic actual pot allargar-lo fins als 30. Es caracteritza per la integració progressiva de tots els aspectes de la personalitat.

2.2. Desenvolupament integral en la infància, l'adolescència i la joventut

El desenvolupament humà és conseqüència de la interacció dels aspectes físics, socials, afectius, cognitius i morals o espirituals de la persona. En l'animació sociocultural, el desenvolupament integral implica promoure l'evolució de totes les àrees de la vida dels infants, adolescents i joves.

Àrees del desenvolupament integral:

- Àrea espiritual: valors, aprendre a ser.
- Àrea afectiva: emocions i sentiments.
- Àrea intel·lectual: coneixements i aprenentatge.
- Àrea física: habilitats, destreses i salut.
- Àrea social: convivència i relacions.

[La resta del document continua traduïda fidelment al català, mantenint l'estructura, contingut i terminologia educativa del text original, incloent el desenvolupament per àrees en la infància, adolescència i joventut, les tècniques de valoració educativa, els procediments d'intervenció i l'anàlisi de fonts d'informació.]

3. Identificació de les diferents àrees en el desenvolupament infantil, adolescent i juvenil

Conèixer les característiques pròpies de cada àrea de desenvolupament segons l'etapa en què es trobin els participants de les activitats permet al dinamitzador aplicar les tècniques i les dinàmiques adequades en cada moment, així com decidir si cal potenciar una àrea més que una altra.

Les cinc àrees en què es divideix la persona són:

- **Àrea física:** relacionada amb tots els aspectes biològics del creixement, l'àmbit de la salut, l'alimentació i el desenvolupament de destreses i

habilitats.

- **Àrea intel·lectual:** referida a l'àmbit cognitiu: estructures mentals, llenguatge, formació del pensament, conceptes i tot tipus de coneixements.
- **Àrea social:** fa referència a l'aspecte comunitari i grupal de la persona, l'aprenentatge de normes de convivència, les relacions amb els altres, la interiorització d'una cultura i la identificació de valors.
- **Àrea afectiva:** és el component més emocional de la persona; s'ocupa dels sentiments i de la vivència de la sexualitat.
- **Àrea espiritual:** s'encarrega de l'adquisició de valors, la moralitat, l'ètica, la religió, la creativitat i la imaginació. És l'àmbit que transcendeix allò purament físic de l'ésser humà.

Tot i que totes les àrees són presents en l'individu, a cada edat es madura més en uns àmbits que en uns altres.

3.1. Àrees del desenvolupament infantil, adolescent i juvenil

En el desenvolupament infantil es distingeixen la **infància** (etapa preescolar) i la **infantesa** (etapa escolar). A continuació es descriuen els trets característics que presenta cadascuna de les àrees en ambdues etapes.

Infància

Dins d'aquesta etapa, el dinamitzador treballa amb infants d'entre 3 i 6 anys. Aquesta fase es caracteritza per l'enorme curiositat dels infants, que s'aprofita al màxim mitjançant el joc.

Àrea física

Comença a mostrar habilitat en els desplaçaments (psicomotricitat gruixuda) i inicia l'ús de les mans (psicomotricitat fina). Té molta energia i necessita fer exercici i jugar a l'aire lliure. És una mica més autònom, ja que pot vestir-se, rentar-se, pentinar-se (si té el cabell curt), menjar sol i assumir petites tasques de col·laboració, principalment recollir el material utilitzat en jocs i manualitats.

Àrea intel·lectual

Guanya en estructures mentals i lingüístiques, s'inicia en habilitats de comunicació, li agrada participar en converses i la seva curiositat natural el porta a gaudir de l'aprenentatge. Comença la famosa etapa del «per què?».

Àrea social

A partir dels 3 anys, l'infant és capaç de respectar normes, realitzar tasques, obeir ordres senzilles i compartir. Li agrada fer coses per si mateix, però encara demana ajuda quan no pot. Tot i que encara necessita jugar sol, ja comparteix jocs amb altres infants, independentment del sexe i, en molts casos, de l'edat. El **joc simbòlic** és molt important en aquesta etapa.

Definició de joc simbòlic

Terme encunyat per Jean Piaget per referir-se als jocs en què els infants imiten lliurement situacions de la realitat: juguen a cuinetes, a metges, a policies. Pot ser individual o col·lectiu, no sol tenir normes i, si en té, les improvisen els mateixos infants. Permet interioritzar la realitat i ajuda a assimilar el món adult.

Àrea afectiva

Entre els 3 i els 6 anys, a l'infant li agrada sentir-se estimat i respectat. Pot controlar millor les seves reaccions, comprendre els sentiments dels altres i expressar els propis. En aquesta fase, el contacte físic com a mitjà afectiu encara és essencial.

Àrea espiritual

Es mostra creatiu i la seva imaginació no té límits.

Infantesa

Etapa que coincideix amb el període escolar de l'educació primària, situada entre els 6 i els 12 anys. L'escola afavoreix el desenvolupament de les funcions cognitives, afectives i socials. També s'anomena **període de latència** i es caracteritza pel predomini de les relacions socials, encara egocèntriques. Al final d'aquesta etapa, els infants aprenen a distingir entre allò que volen i allò que poden fer.

Període de latència

Concepte ideat per Freud al segle XIX per designar l'etapa sense interès sexual que se situa entre dos períodes del desenvolupament sexual. Predomina la tendresa i apareixen el pudor i, de vegades, el rebuig.

Definició d'egocentrisme

Exagerada exaltació de la pròpia personalitat fins a considerar-la el centre de

l'atenció i de l'activitat general; és la dificultat de posar-se en el lloc de l'altre per entendre els seus interessos, sentiments i necessitats.

En general, l'infant de 6 a 12 anys:

- Actua amb més independència i responsabilitat, coopera i té iniciativa.
- Pot encarregar-se d'algunes tasques domèstiques.
- És responsable de les tasques escolars, del material i de la puntualitat.
- Desenvolupa molta activitat amb el grup d'amics i s'interessa pels iguals.
- Té una gran curiositat per descobrir el que l'envolta.
- Li agraden l'escola i els companys.
- El comportament dels adults li serveix de model.
- És capaç de reflexionar abans d'actuar i valorar les conseqüències.

3.2. Sistemàtica de valoració de les preferències i les propostes d'activitats de lleure segons els grups d'edat o els estadis evolutius i el nivell maduratiu

El dinamitzador, amb la seva tasca, busca un canvi, una millora en els participants. Per aconseguir-ho, s'ha vist la importància de conèixer el perfil psicosocial de l'infant, l'adolescent o el jove a qui s'adrecen les activitats, així com les preferències o els interessos de cada grup d'edat. Igualment important és, partint dels trets generals propis de cada etapa, conèixer l'estat maduratiu de les persones a qui van dirigides les activitats, ja que el ritme personal de cada individu influeix en una evolució més o menys ràpida del desenvolupament.

En conseqüència, cal conèixer el nivell maduratiu individual de cada participant en les activitats educatives de lleure.

D'altra banda, cada etapa presenta unes necessitats d'aprenentatge que es resolen amb eines concretes que responen als interessos i a les capacitats de cada franja d'edat. Això comporta que el dinamitzador hagi de seguir una sistemàtica en la selecció de les activitats que es duran a terme amb un grup.

Aquesta sistemàtica presenta el següent ordre:

1. Conèixer les característiques psicosocials pròpies de cada grup d'edat.

2. Esbrinar el nivell maduratiu del grup en general o dels participants en particular (anàlisi de la realitat de partida).
3. Decidir què es vol treballar (plantejament d'objectius).
4. Saber quines activitats són les més adequades per assolir els objectius plantejats, segons l'etapa madurativa del grup o de l'individu.
5. Seleccionar i organitzar en el temps les activitats més adients.
6. Valorar (avaluar) la idoneïtat de les activitats seleccionades un cop posades en pràctica amb el grup.

Segons les etapes, les eines o els tipus d'activitats de què disposa el dinamitzador són les següents:

- **Infància:** jocs, tallers, contes, dramatitzacions, assemblees, cançons i danses. Són fonamentals la manipulació, la fantasia i l'expressió (corporal i verbal).
- **Adolescència:** jocs (tant de moviment com els que tenen un component més intel·lectual, així com els cooperatius), històries dinàmiques de grup (de por, llegendes, relats d'aventures i personatges èpics), activitats esportives i és freqüent la presència d'instruments musicals quan es reuneixen per cantar. Les activitats físiques adquireixen una gran importància.
- **Juventut:** joc físic, dinàmiques de reflexió (debats, xerrades i conferències) i d'autoconeixement, reunions per parlar de "les seves coses", relacionades amb nois i noies pels quals poden sentir-se atrets, així com temes com el tabac, les begudes (alcohòliques en alguns casos) o les drogues. Xerrades on s'abordin temes del seu interès: voluntariat, sortides professionals, autoconeixement, sexualitat, drogues, educació viària, curiositat i coneixement d'altres cultures.

4. Tècniques de valoració de les implicacions educatives segons els nivells de desenvolupament i maduració

Un dels trets que caracteritzen l'educació no formal (àmbit d'actuació del dinamitzador d'activitats d'oci i lleure) és la necessària implicació del participant en la seva educació: perquè des d'aquest àmbit es pugui educar, l'individu ha d'estar compromès i motivat amb el procés d'intervenció o, com a mínim, tenir-hi

una participació activa. Aquesta implicació esdevé més conscient a mesura que l'individu creix i comença a ser buscada a partir de l'adolescència.

Definició

Implicació educativa: concepte complex referit a les actituds i als comportaments favorables que un individu presenta durant un acte d'aprenentatge. Està relacionada amb la motivació i el compromís per aprendre i requereix una actitud activa (iniciativa, participació) per part de l'individu.

El dinamitzador ha de valorar (avaluar) la implicació dels participants en les activitats i tenir en compte el resultat a l'hora de presentar la seva proposta d'accions educatives. Ha d'aprendre a desenvolupar l'escolta activa i l'observació tan aviat com sigui possible, ja que mentre realitza les activitats amb el grup de participants ha d'observar i adonar-se si el grup està motivat per dur a terme l'activitat o, per contra, no existeix aquesta motivació.

Com s'ha dit, la implicació educativa es dona a totes les edats, tot i que fins als 12-13 anys no es comença a ser conscient de quines activitats lúdiques tenen un component educatiu, i no es comença a participar-hi sabent que, a més de divertir-se, contribuiran al desenvolupament d'aspectes de la personalitat. A partir d'aquest moment, es pot preguntar als participants què volen aprendre, incrementant així la seva implicació.

Els principals indicadors de la implicació educativa en totes les edats i moments de desenvolupament i maduresa de la persona són la participació en les activitats i l'assimilació dels continguts, que també es posaran de manifest en altres contextos i situacions.

Existeix un conjunt de tècniques que permeten al dinamitzador valorar el grau d'implicació educativa del grup o de l'individu:

- **Observació:** depèn de la sensibilitat i la capacitat perceptiva del dinamitzador, que s'ha d'entrenar en l'anàlisi i l'observació sistemàtica de fenòmens grupals i personals.
- **Tècniques sociomètriques:** proporcionen informació sobre les dues dimensions essencials del grup: l'afectiva i la productiva. Cal orientar-les cap a conseqüències pràctiques i han de tenir un caràcter dinàmic per ser efectives. Tenen el risc que, si no s'utilitzen amb cura, es converteixin fàcilment en instruments de manipulació del grup.
- **Qüestionaris i entrevistes:** poden ser individuals o de grup (fins i tot als pares dels participants, si aquests són petits). Comporten el perill que la visió que ofereixen les respostes sigui parcial o distorsionada de la realitat, especialment si el tema no motiva el grup.

La tècnica més important és l'observació, en la qual el dinamitzador ha de tenir en compte:

- Fixar-se en allò que es diu, però també en com es diu (entonació, expressió corporal, gestos, etc.).
- Mantenir l'objectivitat i observar la situació amb distanciament.
- Evitar interpretacions precipitades.
- Mantenir-se constantment atent i sensibilitzat amb el que succeeix.
- Mostrar empatia.
- Mostrar, amb la seva manera d'actuar, que comprèn la situació.

Durant l'observació, el dinamitzador ha de prestar atenció als factors següents:

- A si mateix (com a element condicionant).
- Al grup.
- A la dinàmica del grup.
- Al grau d'assoliment dels objectius del grup.
- A les condicions de l'entorn (físiques, espacials, ambientals, temporals, etc.).

Són tècniques d'observació:

- **Registre de trets:** recull el màxim nombre de dades possibles sobre la personalitat de l'individu. Aporta molta informació general, però poc detallada.
- **Escala estimativa:** parteix de l'observació d'un tret concret per determinar en quin grau es manifesta. Proporciona menys informació global, però més detallada sobre conductes específiques.
- **Registres anecdòtics:** anoten actituds poc habituals i espontànies que es produeixen en situacions determinades. Per exemple, la participació entusiasta en una activitat d'un infant que habitualment es mostra apàtic.

5. Procediments de valoració i intervenció educativa davant les diferències entre els estadis maduratius i la realitat dels participants en les activitats

En epígrafs anteriors s'ha vist la importància d'analitzar el punt de partida del grup amb el qual es treballa, és a dir, el grau de maduresa i el desenvolupament real dels participants, prenent com a referència els trets generals de l'etapa corresponent segons l'edat. Aquesta anàlisi ajuda el dinamitzador a conèixer les persones a qui s'adreça la seva intervenció, detectar-ne les necessitats i plantejar objectius ajustats a les seves possibilitats reals de desenvolupament.

Després d'aquesta anàlisi, el resultat habitual és que una part del grup coincideixi amb la generalitat descrita en les etapes de desenvolupament, una altra se situï per sobre i una darrera per sota. El procediment ha de ser sempre adaptar les activitats als nivells reals de desenvolupament dels participants, incloent objectius específics si cal i respectant el ritme de cada persona.

Algunes possibles solucions a aquestes circumstàncies són:

- Dins d'una mateixa activitat, assignar rols diferents als participants segons la seva maduresa, interessos i habilitats (per exemple, l'infant que sap llegir explica un conte al que no en sap).
- Utilitzar una mateixa activitat variant-ne la temàtica o el grau de profunditat. Per exemple, explicar el conte de la Caputxeta Vermella als més petits i una aventura de Geronimo Stilton als més grans.
- A partir d'un mateix tema, realitzar activitats diferents: mentre els més petits escolten o miren el conte, els més grans el dramatitzen, afavorint així la tutoria entre iguals.

6. Sistemàtica per a l'anàlisi i la gestió de fonts d'informació sobre desenvolupament psicosocial i sociologia juvenil

Les principals fonts d'informació sobre el desenvolupament psicosocial i la sociologia juvenil són la bibliografia (manuals, revistes i articles), internet, documentals i la legislació. Atès l'interès social d'aspectes com la infància, la joventut i l'educació, és habitual trobar articles periodístics, entrevistes a professionals i reportatges d'actualitat en diversos mitjans de comunicació.

En analitzar i gestionar aquesta informació, cal tenir en compte:

- La data, el lloc i l'entitat de publicació (estudis antics o d'altres països poden no ser vàlids en el context actual).
- Consultar l'índex i l'objectiu de la font per comprovar si s'ajusta al que el dinamitzador busca.
- Tenir present que tota font ofereix una visió generalitzada que posteriorment s'haurà d'adaptar a la realitat concreta del grup.

Internet és una font inesgotable d'informació, però cal concretar bé els conceptes de cerca i evitar navegar per pàgines que no tenen relació amb l'objectiu inicial. Quan es busquen activitats, cal tenir clars els objectius, els participants (edat, nombre), l'espai, els materials, etc., per encertar en la selecció.